

KERUEN

M.O. ÁÝEZOV
ATYNDAGÝ ÁDEBIET
JÁNE ÓNER
INSTITÝTYNYŇ

HABARSHYSY

M.O. AUEZOV INSTITUTE
OF LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№2, 75-ТОМ

2022

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№2, 75-том
2022**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№2, том 75
2022

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№2, 75 vol
2022

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005
жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және
баспагері:

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты

Редакция мен баспагер
мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Шевченко к-сі, 28,
050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29,
2-қабат, 050010,

Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт
министрлігі, Ақпарат және
мұрағат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2005 жылғы 24
наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

№2, 75-том, 2022

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртайқызы, фило-
логия ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов
атындағы Әдебиет және өнер институты бас
директорының ғылым жөніндегі орынбасары
(Алматы, Қазақстан)

Жауапты редактор:

СҰЛТАН Ертай, PhD, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

Научный журнал

Журнал издается с 2005
года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес:
Казахстан, г. Алматы, ул.
Шевченко 28, 050010,
Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,
Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.
Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

**Журнал зарегистрирован
24 марта 2005 года в
Комитете информации
и архивов Министерства
культуры, информации и
спорта**

Республики Казахстан.

**Свидетельство о регистрации:
24 марта 2005 г. №5844-Ж.**

«КЕРУЕН»

№2, том 75, 2022

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович,
доктор филологических наук, член-корреспон-
дент НАН РК, генеральный директор Института
литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы,
Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы
и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редактор:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генераль-
ного директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Scientific journal

The journal has been
published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered
on March 24, 2005 in the
Committee of Information and
Archives of the Ministry of
Culture, Information and Sports
of the Republic of Kazakhstan.
Registration certificate: March
24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

№2, 75 vol, 2022

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of
the National Academy of Sciences of the Republic
of Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Editor-in-Chief:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

БАС РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Исламжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СҰЛТАН Ермай, PhD, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НҰРҒАЛИ Қадша Рүстембековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің орыс филологиясы кафедрасы меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

ҚАЛИЕВА Алмира Қайырмайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

ҚЫДЫР Тәрілі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШӘРІПОВА Диляра Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті (Атырау, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қанатияқызы, PhD, қауымдастырылған профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының Қазақ тілі, Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы зертханасының меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гүлназ Рахымқызы, PhD, қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының оқытушысы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:
БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания) H = 2

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния) H = 1

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ) H = 1

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)
Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омурбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НУРГАЛИ Кадиша Рустембековна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русской филологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гульжанхан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат филологических наук, заместитель по науке генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШАРИПОВА Дилара Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Акlima Каурденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеневна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, доцент кафедры музыки и искусства Атырау Университет им. Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖУНДИБАЕВА Арай Канатиевна, PhD, ассоциированный профессор, заведующий лабораторией казахского языка, казахской литературы, истории Казахстана Национальной академии образования имени И. Алтынсарина Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, PhD, преподаватель кафедры казахской литературы и теории литературы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

SHAMORRO Antonio Chicharro, доктор наук, профессор Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания) N = 2

КРАСОВСКАЯ Аксинья, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния) N = 1

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США) N = 1

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SULTAN Yertay, Ph.D., Vice-general director of M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=searchauthorlookup>

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

NURGALI Kadisha Rustembekovna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Russian Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdyevna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

KALIYEVA Almira Kairtayevna, Candidate of Philological Sciences, Deputy Director General for Science of the M.O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=searchauthorlookup>

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

SHARIPOVA Dilyara Safargaliyeva, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher at the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of H.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapiyevna, PhD, Associate Professor, Head of the Laboratory of the Kazakh language, Kazakh Literature, History of Kazakhstan of the I. Altynsarin National Academy of Education (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

DAUTOVA Gulnaz Rakhimovna, PhD, Lecturer, Department of Kazakh Literature and Literary Theory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL:

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)
H = 2

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)
H = 1

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)
H = 1

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың алғы сөзі.....14

Әдебиеттану

Әзібаева Б.У. «Қазақтың киіз үйі» заттық коды: генезисі мен семантикасы.....	17
Керим Ш., Жеменей И. Әбу Насыр Мұбашшир ат-Таразидің «Йадгар Зандан на айней жаһан» («Түрме естелігі немесе әлем айнасы») атты мәснәуі.....	33
Орда Г.Ж. Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы дәстүр ұласуы.....	48
Хамраев Ә.Т., Шагимолдина М.О. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ әдебиеті әзірбайжан тілінде.....	64
Кенбаева А.З., Пангереев А.Ш., Мамбетова Г.Ж. Қарақалпақтың «Ер Зийуар» эпосындағы топонимдерді зерттеу.....	72
Медеубек С. Ұлттық ойындардың әлеуметтік-психологиялық астары.....	82
Ханкей Е. «Абай жолы» роман-эпопеясының «Қайтқанда» тарауының текстологиясы (қолжазба мен жарияланымдары бойынша).....	93
Абилхамитқызы Р., Бегалиева Л.Б. Түркі әлеміндегі періштенің көркем бейнесі: кеше және бүгін.....	104
Қоштаева Г.Қ., Челик Я. Сиди Ахмедтің «Ташұкнама» дастаны түркі тілінде жазылған жәдігер.....	117
Ахметова А.М., Ахметова Г.М. Әлихан Жақсылық шығармашылығындағы адам мен әлем интерпретациясы.....	129
Кенжебекова Г.Ж., Сманов Б.Ө., Сөйлемез О.М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы Абайдың діни бейнесі.....	143
Искакова Г.Ж., Рыспаева Д.С., Ахметова Г.С. Фольклор мәтіндерін аударудағы теориялық және практикалық мәселелер.....	151
Болатова Г.Ж., Мұхаметқали А.А. Философиялық прозадағы интермәтіннің экспрессивтік қызметі (Б.Момышұлы «След птицы в небе» романының негізінде).....	166
Татиев Е.Е., Саркулова М.Ұ., Мухамедиева А.Б., Татиева М.Е. Қазақтың «Ұмай» мифтік әңгімесіне психоталдау.....	176
Салтақова Ж.Т., Қоспазарова Ә.К. Қазақ эпостарының шежірелік сипаты.....	184
Мұрсалимова Н.М., Сманова Е.А. Жетісу ақындар айтысының жиналу тарихы (қолжазбалар негізінде).....	193
Оралбек А. Халық ақыны Әбдіғали Сариевтің әдеби мұрасы.....	201
Мұрсал А. Ахметолла Қалиұлының «Арда алтай» романындағы психологизм.....	209
Жолдыбай О. Ойын-сауық ойындары: эволюция және заманауи көрініс.....	220
Абилдаева Қ.Н., Абишева Н.М., Тәжібаева Ш.А. Эрнест Хемингуэйдің «Шал мен теңіз» повесін оқыту.....	231

Мәдениеттану

Жанғужинова М.Е., Ербол А.Е., Құмарғалиева Н.Р. Сахналық костюм-креативті индустрия жағдайында сценографияның тәрбиелік құралы ретінде.....	241
Жумасеитова Г.Т., Мосиенко Д.М., Поваляшко Г.Н., Саитова Г.Ю. Қазақстандық балет өзін-өзі ұлттық анықтау ізденісінің ретроспективасында.....	259
Бекмағамбетова Ж.А., Бегалинова Г.А. Шығармашылық индустрия жағдайындағы Қазақстанның қазіргі кезеңіндегі музыкалық өнер.....	272
Қамзабекұлы О., Ахманов С.М., Рахымжанов Е.Т. Актердің қалыптасу жолындағы сахна тілінің маңызы.....	283
Әбікенов Ж.О., Енсейева В.Т. Пандемия жағдайының азаматтардың мәдениетіне әсері.....	294
Құрманбай Ұ.П., Ескендіров Н.Р. Қазақ театрындағы бүгінгі басқару үлгісі.....	308

СОДЕРЖАНИЕ

Обращение главного редактора.....15

ЛИТЕРАТУРАВЕДЕНИЕ

<i>Азибаева Б.У.</i> Предметный код культуры «Казахская юрта»: генезис и семантика.....	17
<i>Керим Ш., Жеменей И.</i> Маснави ученого-богослова Абу Насир Мубашшира ат-Тарази «Ядгар Зандан иа айней джахан» (Память о тюрьме или зеркало мира).....	33
<i>Орда Г.Ж.</i> Продолжение традиций в современной казахской детской поэзии.....	48
<i>Хамраев А.Т., Шагимолдина М.О.</i> Казахская литература эпохи независимости на азербайджанском языке.....	64
<i>Кенбаева А.З. Пангереев А.Ш. Мамбетова Г.Ж.</i> Изучение топонимов в каракалпакском героическом эпосе «Ер Зийуар».....	72
<i>Медеубек С.М.</i> Социально-психологические основы национальных игр.....	82
<i>Ханкей Е.</i> Текстология главы «Возвращение» романа-эпоса «Абай жолы» (по рукописи и публикациям).....	93
<i>Абилхамитқызы Р., Безалиева Л.Б.</i> Художественный образ ангела в тюркском мире: вчера и сегодня...104	
<i>Коштаева Г., Челик Я.</i> Эпос Сиди Ахмеда "Ташукнама", написанный на тюркском языке.....	117
<i>Ахметова А.М., Ахметова Г.М.</i> Интерпретация человека и мира в творчестве Алихана Жаксылыка..	129
<i>Кенжебекова Г.Ж., Сманов Б.У., Соyleмез О.</i> Религиозный образ Абая в романе-эпопее М. Ауэзова "Путь Абая".....	143
<i>Искакова Г.Ж., Рыспаева Д.С., Ахметова Г.С.</i> Теоретические и практические проблемы перевода фольклорных текстов.....	151
<i>Болатова Г.Ж., Мұхаметқали А.А.</i> Экспрессивная функция интертекста в философской прозе (по роману «След птицы в небе» Б. Момышулы).....	166
<i>Татиев Е.Е., Саркулова М.У., Мухамедиева А.Б., Татиева М.Е.</i> Психоанализ казахского мифического рассказа «Умай».....	176
<i>Салтакова Ж.Т., Коспагарова А.К.</i> Генеологический характер казахского эпоса.....	184
<i>Мурсалимова Н.М., Сманова Е.А.</i> История сбора айтыс состязании акынов Жетысу (на основе материалов рукописей).....	193
<i>Оралбек А.</i> Литературное наследие народного поэта Абдигали Сариева.....	201
<i>Мурсал А., Танжарикова А.В.</i> Психологизм в романе Ахметолла Калнулы «Арда Алтай».....	209
<i>Жолдыбаев О.М.</i> Развлекательные игры: эволюция и современный взгляд.....	220
<i>Абилдаева К.Н., Абишева Н.М., Тажибаева Ш.А.</i> Изучение повести Эрнеста Хемингуэя «Старик и море».....	231

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

<i>Жангужина М.Е., Ербол А.Е., Кумарғалиева Н.Р.</i> Сценический костюм – как воспитательный инструмент сценографии в условиях креативной индустрии.....	241
<i>Жумасейтова Г.Т., Мосиенко Д.М., Поваляшко Г.Н., Саитова Г.Ю.</i> Казахстанский балет в ретроспективе поиска национальной самоидентификации.....	259
<i>Бекмагамбетова Ж.А., Бегалинова Г.А.</i> Музыкальное искусство на современном этапе Казахстана в условиях креативной индустрии.....	272
<i>Камзабекович О., Ахманов С.М., Рахымжанов Е.Т.</i> Значимость сценической речи в становлении актера.....	283
<i>Абикенов Ж.О., Енсеева В.Т.</i> Влияние пандемической ситуации на культуру граждан.....	294
<i>Курманбай У.П., Ескендиоров Н.Р.</i> Нынешняя модель управления в казахском театре.....	308

CONTENT

Editor-in-chief's address.....16

LITERARY STUDIES

<i>Azibayeva B.Y.</i> The subject code of the "Azakh yurt" culture: genesis and semantics.....	17
<i>Kerim Sh., Zhemenev I.</i> Masnavi of scholar-theologian Abu Nasir Mubashir at-Tarazi "Yadgar Zandan ia Aynei Jahan" (Memory of the Prison or the Mirror of the World).....	33
<i>Orda G.Zh.</i> Continuation of traditions in modern Kazakh children's poetry.....	48
<i>Khamraev A.T., Shagimoldina M.O.</i> Kazakh literature of the independence era in the azerbaijani language.....	64
<i>Kenbayeva A.Z., Pangereyev A.Sh., Mambetova G.Zh.</i> The study of place names in the karakalpak heroic epos "Yer ziyuar".....	72
<i>Medeubek S.M.</i> Socio-psychological background of national games.....	82
<i>Khankey Y.</i> Textology of the chapter "Return" of the epic novel "Abai Joli" (according to my manuscript and publication).....	93
<i>Abilkhamitkyzy R., Begaliev L.B.</i> The artistic image of an angel in the Turkic world: yesterday and today....	104
<i>Koshtayeva G., Çelik Y.</i> Sidi ahmed's epic "tashuknama" written in turkic language.....	117
<i>Akhmetova A.M., Akhmetova G.M.</i> Interpretation of Man and the World in the Creativity of Alikhan Zhaksylyk.....	129
<i>Kenzhebekova G.Zh., Smanov B.O., Soylemez O.</i> The religious image of Abai in the epic novel by M. Auezov "The way of Abai".....	143
<i>Iskakova G.Zh., Ryspaeva D.S., Akhmetova G.S.</i> Theoretical and practical problems of translation of folk texts.....	151
<i>Bolatova G.Zh., Mukhametkali A.A.</i> Expressive function of intertextuality in the philosophical prose (based on the novel «Sled ptici v nebe» by B.Momyshuly).....	166
<i>Tatiev E.E., Sarkulova M.U., Kenispaev Zh.K., Mukhamedieva A.B., Tatieva M.E.</i> Psychoanalysis of the kazakh mythical story «Umai».....	176
<i>Saltakova Zh.T., Kospagarova A.K.</i> Geneological character of the kazakh epos.....	184
<i>Mursalimova N.M., Smanova E.A.</i> History of the aitys collection by Zhetysu akyns (based on the manuscript).....	193
<i>Oralbek A.</i> The literary heritage of the folk poet Abdigali Sariyev.....	201
<i>Mursal A., Tanzharykhova A.B.</i> Psychologism in Akhmetoll Kaliula's novel "Arda Altai".....	209
<i>Zholdybaev O.M.</i> Entertainment games: evolution and modern look.....	220
<i>Abildayeva K., Abisheva N., Tazhibaeva Sh.</i> Study of Ernest Hemingway's novel "The Old Man and the Sea".....	231

CULTURAL STUDIES

<i>Zhanguzhinova M.Ye., Yerbol A.Ye., Kumargaliev N.R.</i> Stage costume - as an educational tool of scenography in the conditions of the creative industry.....	241
<i>Zhumaseitova G.T., Mosienko D.M., Povalyashko G.N., Saitova G.Y.</i> Kazakh ballet in the retrospective of the search for national identity.....	259
<i>Bekmagambetova Zh.A., Begalinova G.A.</i> Musical art at the present stage of Kazakhstan the conditions of the creative industry.....	272
<i>Khamzabekuly O., Akhmanov S.M., Rakhymzhanov E.T.</i> The role of stage language in the development of an actor.....	283
<i>Abikenov Zh.O., Yenseyeva V.T.</i> The impact of the pandemic on the culture of citizens.....	294
<i>Kurmanbay U.P., Eskendirov N.R.</i> The current management model in the kazakh theater.....	308

XFTAP 17.81.31

<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.2-16>

Мурсалимова Н.М.¹, Сманова Е.А.²

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,

Алматы, Қазақстан

e-mail: m_nasihath@mail.ru, e_smanova@mail.ru

ORCID: 0000-0003-4875-9684, 0000-0001-6055-787X

ЖЕТІСУ АҚЫНДАР АЙТЫСЫНЫҢ ЖИНАЛУ ТАРИХЫ (қолжазбалар негізінде)

Аңдатпа. Халқымыздың тарих тереңінде жатқан сан ғасырлық мәдениеті мен әдебиетін, тұрмыс-тіршілігін, салт-дәстүрін кейінгі ұрпақтарға жеткізуші әдеби мұралардың бірі саналатын айтыс – қазақ ауыз әдебиетінің салмақты жанрларының бірі деуге болады. Осы күні айтыс жанры көркем әдебиеттің өзгеше бір саласына айналды. Айтыс жанрында халықтың күйініші мен сүйініші, тағдыр талайы, өмір құбылыстары мен әлеуметтік хал-ахуалы әсем өрнектеліп, түрлі құндылығымыз жырға арқау болады.

Мақалада «Ғылым Ордасы» РМК Орталық ғылыми кітапханасының Сирек кітаптар мен қолжазбалар және М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының Қолжазба қорларындағы айтыс нұсқаларының жиналу тарихы туралы айтылады. Сонымен қатар, қолжазбалардың сақталуы, кімнің қайдан, қашан жазып алғандығы, қорға қай жылы түскендігі туралы сөз болады. Аталған қорларда «Сүйінбай мен Арыстанбек», «Қатаған мен Сарбастың айтысы», «Арғын Өзипа ақын қыз бен ақын Қожа және Сарбас, Құлмамбет, Сүйімбай», «Жамбыл мен Сарбастың айтысы», «Тоғжан мен Адай қызы», Сарбас Майкөтұлы Жетісудың атақты ақын-жырау, би-шешені Қабан (Қаблуса) Асанұлын ұстаз тұтқан, Сүйінбайдың ізбасары болып, Майкөт, Құлмамбет, Бақтыбай, Жамбыл, Орақбай, Бөлтірік, Тілеміс сияқты азулы т.б. ақындардың айтыстары сақталған. Ақындар айтыста адамдық пен адам бойындағы түрлі мінезді көрсете сөйлейтін шежіре, аңызды жырлайтын тұстары көп болғандығы, қарсыластың хаткертерін ашып, замана жайына аса мән беріле айтылатындығы туралы баяндайды.

Кілт сөздер: қолжазба, текстология, мәтін, фольклор, жанр, айтыс, шежіре, аңыз.

Кіріспе. Қазақ айтыс қорында көркемдік жақтан дара тұрған қазақ айтыс өнерінің айрықша мысалы ретінде «Біржан мен Сара», «Әсет пен Ырысжанның» айтыстарын атап айтуға болады. М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институт қорында өз заманының танымал ақындарының айтыстары көптеп кездеседі. Мәселен, Бөлтірік, Майкөт, Бақтыбай, Базар, Әсет, Әжек, Бідіхан, Біржан сал, Дана ақын, Доскей, Ержан, Жанақ, Жантөре, Жапар, Жәмила, Кете Жүсіп, Қаңлы Жүсіп, Күлзипа, Қашаған, Құлмамбет, Майлықожа, Мұса, Сабырбай, Сүйінбай, Талша қыз, Тәбия, Тоғжан, Тұрмағамбет, Ұлбике, Ұрқия, Шөже, Ізтілеу т.б. ақындардың айтыстары сақталған. Осы аталғандардан көп кездесетіні XIX ғасырдағы айтыстар. Көбінесе 1920-1966 жылдар аралығындағы экспедициялар кезінде жиналған материалдар.

Айтыс қолжазбалары арасында XVI-XVIII ғасырларға тән айтыс материалдары көзге көп шалынбайды. Дегенмен, сол кезеңдерде де қазақ даласында айтыстың кең өріс алғаны даусыз. Мәселен, М.Қашқаридың «Диуани Лұғат ит түрік» атты еңбегінде «Жаз бен Қыстың айтысы» кездеседі. Сонымен қатар түркі тектес халықтарда айтыстың ертеден болғанын дәлелдейтін тағы бір дәлел – Иасауи шығармасындағы, Сүлеймен Бақырғанидың хикметтеріндегі «Жұмақ пен дозактың айтысы». Бұл 1993 жылы Алматы «Мұраттас» баспасынан жарық көрген «Диуани хикмет» пен осы ау-

дарма бойынша дайындалған Тегерандағы «Әл-Худа» баспасында Иасауи хикметі болып берілген мына жолдар:

Учмоқ, тамуғ укушур, укушмақда маъни бор,
Тамуғ айтур, ман бойман, манда Фиръавн Хомон бор.

Учмох айтур, йук санда, жумла пайғамбар манда,

Санда Фиръавн бор булса, манда Юсуф Канъон бор (Боқирғон китоби, 1991:11).
(Қыдыр, 2021: 43).

Сүлеймен Бақырғани Түркістан қаласында дүниеге келген. Туған жылы белгісіз. 1186 жылы қайтыс болған. Иасауидың шәкірті.

Айтыс дәстүрі уақыт өте ақындардың басын қосып, халықаралық деңгейде ұйымдастырылып жүр. 2021 жылы Түркияның астанасы Анкарада Түріксои тарапынан ұйымдастырылған «Қорқыт ата» мәдени орталығында халықаралық ақындар айтысы болды. Негізгі мақсат – Түркі әлемінің ортақ мирасы – айтыс өнерін халыққа таныстыру. Мәдени іс-шараға қазақ, қырғыз, өзбек, әзербайжан және түрік ақындары қатысты. Додаға Қазақстаннан Бекарыс Шойбеков, Айбек Қалиев, Әсем Ережеқызы, Мұхтар Ниязов және Бекарыс Нұриман, ал қырғыз елінен Азамат Болғанбаев пен Асылбек Маратов, Әзербайжаннан Рамин Гараев, Өзбекстаннан Бахтиор Артиков, Түркиядан Темел Тураби, Мұстафа Айдын, Яшар Демироғлы қатысты. Айтыскер ақындар қазақ, түрік, өзбек, қырғыз, әзербайжан тілдерінде тартысқа түсті. Азулы ақындар Әсем Ережеқызы мен Темел Тураби арасындағы айтыс таза түрік тілінде өтсе, қырғыз бен өзбек ақындарының айтысы екі тілде қатар айтысты (2).

Материалдар мен әдістері. Жетісу ақындар айтысының қолжазбаларының жиналу тарихын зерттеп-зерделеу үшін ҚР БҒМ ҒК «Ғылым ордасы» мен М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының Қолжазба қорларында сақталған қолжазбалар мен әдебиеттанушы ғалымдардың еңбектері мен тұжырымдары негізге алынды. Зерттеу жұмысында айтыс мәтіні жиналу тарихы, әдеби-тарихи саралау сияқты ғылыми әдіс-тәсілдер қолданылады.

Зерттеу нәтижесі. Ғалымдардың айтыс өнері туралы пікіріне сүйенсек, айтыстың зерттелу мәселелері ХІХ ғасырдың екінші жартысынан басталғанын, сонымен бірге Қазан төңкерісіне дейін бұл жанр бүгінгідей жиналып, зерттелмеген. 1920-1966 жылдары қолжазба қорлары Сырдария, Арал, Семей, Торғай, Көкшетау–Ақмола, Омбы, Гурьев, Талдықорған, Шығыс Қазақстан, Қостанай, Қызылорда, Қарақалпақ, Батыс Қазақстан экспедициялары кезінде айтыс жанрымен тоқтаусыз толықтырылып отырды. 1975–2021 жылдар аралығында жарыққа шыққан «Қазақ қолжазбаларының ғылыми сипаттамасы» көптомдығының 6-томы сол кезеңде жиналған материалдарға арналған. Қазіргі таңда М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының және Орталық Ғылыми кітапхананың қолжазба қорларында мыңға жуық ақындар айтысы, айтыстың түрлері т.б. бар.

«Бұны жүздеген жылдар бойы қалыптасып, шарықтай дамып, ұлттық мұраға айналған айтыстың оннан бір бөлшегі деп санауға болады. Себебі ХІХ-XX ғасырлардағы саяси-идеологиялық түйіткілдері олардың толық, сапалы түрде хатқа түсуіне, түпнұсқа негізінде жариялануына көптеген кедергілер туып отырды. Дегенмен осы саланы іргелі түрде зерделеген ғалымдардың пікірлеріне қарағанда, Қазақстан

мен дүниежүзінің өзге де елдеріндегі қандастарымызда сақталған мәтіндерден әлі де болса 20-25 том көлемінде «Айтыс» жинақтарын жарыққа шығаруға болады», – дейді (Әлбеков, 2012). Бұл мәліметке сүйенсек айтыс дәстүрінің жарыққа шықпаған, әлі де зерттеу нысанына алынбаған бірнеше нұсқалары бар екенін байқауға болады.

Талқылануы. Айтыс жанры ерте кезде қырғыз, моңғол, қарақалпақ, түрік сияқты халықтардың тарихында кездесетіні белгілі. Қазіргі уақытта да осы аталған елдерде айтыс өнерін кездестіріп жатамыз. Дей тұрғанымен, көлемі, көркемдігі жағынан дәл біздің деңгейде емес. Осы орайда В.В.Радлов, А.В.Васильев, Г.Н.Потанин, Н.Рычков, А.Янушкевич, П.Н.Распопов, сондай-ақ Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынұлы, Х.Досмұхамедов, С.Сейфуллин, М.Әуезов, С.Мұқанов, Қ.Жұмалиев, Е.Ысмайылов, С.Бегалин, З.Ахметов, З.Қабдолов, С.Қасқабасов, М.Жармұхамедұлы, Т.Әлбек, А.Бұлдыбай, Б.Рақым, т.б. ғалымдар айтыстың жанрлық сипатын, синкреттік табиғатын, көркемдік ерекшеліктерін жан-жақты ғылыми негізде зерделеуге қол жеткізді. М.Әуезов: «Біріншісі – әдет-ғұрып айтысы, екіншісі – ақындар айтысы» дей келе, әдет-ғұрып айтысына «бәдік» пен «жар-жарды», екіншісіне рушылдық, жұмбақ, дін айтыстарын жатқызады. Халық ақындарының жіктеуі бойынша, ақындар айтысының барлық тобы, сыртқы көлеміне қарай, түр ерекшелігіне қарай екі жікке бөлінеді. Бұның біріншісі – түре айтыс, екіншісі – сүре айтыс. Түре айтыс бір-бір ауыз өлеңмен қысқа, шапшаң жауаптасып отыратын, көбінше, ақындармен қатар, жалпы көпшілік қолданатын, жалпылық түр. Сүре айтыс – тек суырыпсалма, өлеңге әбден төселген, ысылған нағыз ақындардың әр кезекте ұзақ сөйлеп, көп жыр төгіп, көсіле жырлайтын түрі болады», – дейді (Қазақ әдебиетінің тарихы, 2008: 578-589).

Ұзақ жылдар айтыс жанры жайлы көптеп зерттеулер жазған Профессор М.Жармұхамедұлы өзінің монографиялық еңбегінде (Жармұхамедұлы, 2001) айтыстың жанрлық сипатына байланысты: «Салт-әдет және мысал айтыстар», «Бәдік айтысы», «Жар-жар» үлгісіндегі айтыс, «Қыз бен жігіт» айтысы, «Қайымдасу» және «қағысулар», «Мысал айтыс», «Ақындар айтысы», «Дін айтысы», «Жұмбақ айтыс», «Жазба айтыс» деп бірнеше түрге бөлді.

Айтыс өнерінің калассикалық сипат алғанын фольклортанушы, академик С.Қасқабасовтың: «Айтыс – фольклор, ауыз әдебиеті, ақындар шығармашылығымен терең байланысып тұрған ерекше жанр. Мұнда театрлық әрі драмалық өнердің басы қосылған, сондықтан айтысты – фольклорлық театр, немесе фольклордың драмалық жанры десе де болады» (Қасқабасов, 2002) деген пікірінен анық аңғарылады. Ал, зерттеуші Ж.Кішкенбаева мен Б.Нұриманов (Nurimanov және Kishkenbayeva, 2021: 104-107) ақындарының айтыстағы айтқан шумақтарын «Фольклордың төрт функциясы» теориясы негізінде қарастырып, оны құндылықтарды, қоғамдық институттарды және салт-дәстүрді қолдау қызметіне жатқызады.

2021 жылы М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының қолжазба қоры Жағда Бабалықұлының қолжазбаларымен толықты. Қолжазбалар арасында «Жанақ ақын мен Сабырбай ақынның қағысуы» атты айтыс бар. Айтыс мәтіні 1940 жылы Шыңжаң өлкесі Шиху ауданында жазылған. Ақындар айтысында азаматтық, адамгершілік жайын алға тастап сөйлейтін тұстары көп. «Жанақ пен Садыр» айтысында Жанақ ақын найманның Тума деген еліне келіп керек-жарағын, ат-шапа-

нын алып тұрады екен. Бір кезде жолы болмай қажетін ала алмай, налып қайтып бара жатқанда Сыбан Ақтайлақ бидің баласы Сабырбай кез болады. Сонда Жанак қобызбен, Сабырбай домбырамен қағысып айтысады. Бұл көрсетіп отырған бір ғана мысал, осындай зерттеу нысанына алынбаған, жарыққа шықпаған айтыстар қолжазба қорларында көптеп кездеседі.

Сонымен қатар, қолжазба мұрасы арасында ғалымның этнологияға, этнографияға қатысты еңбектері, қазақ тіліндегі кейбір этнографиялық ұғымдар, атаулар мен сөздердің мағынасын, этимологиясын түсіндіретін сөздіктері, 1930-1940 жылдардағы Қытайдағы саяси жағдайға қатысты жеке көзқарасы, Қазақстанға шеттен оралған қазақтардың қиын жағдайлары туралы жазылған қолжазбалары да бар. Жағда Бабалықұлы (1922-2010) – тарихшы, этнограф-ғалым, шежіреші, қоғам қайраткері. Ол Қытай Халық республикасы, Тарбағатай аймағы, Толы ауданында, Құжыратай деген жерде дүниеге келген. 1945 жылдары Шығыс Түркістан ұлттық армиясының қатарында болған. 1956-1958 жылдары Іле қазақ автономиялы облысының уәлиі болған. 1961 жылы елге келіп, «Мәдениет және тұрмыс» журналында біраз жыл хаттар бөлімінің меңгерушісі болған.

Орталық Ғылыми кітапхананың қолжазбалар мен сирек кітаптар қорында сақталған «Жамбыл мен Сарбастың айтысында» Домалақ ана жайлы шежірені кеңінен жырлағанын аңғарамыз. Қорға қолжазбаны Сабыр Шарипов тапсырған. Сабыр Шарипов – жазушы, қоғам қайраткері. 1880 жылы Ресейдегі бұрынғы Вятск губерниясы, Варзей ауылында дүниеге кеген. Ол 1888-1903 жылдар аралығында Павлодар ауыл шаруашылығы мектебін оқып, сол жердегі революциялық ұйымдарға қатысады. Төңкерістен кейін кеңес, партия қызметтерін атқарып, ғылыми жұмыстармен де айналысқан. Әсіресе, 1916 жылы бүкіл Қазақстанды шарпыған ұлт-азаттық көтеріліс туралы деректік, көркем шығармаларының маңызы зор. 1942 жылы Мәскеу қаласында қайтыс болған. «Жамбыл мен Сарбас» айтысын 1938 жылы қорға өткізген. Шығарма араб әрпінде жазылған. Көлемі – 99 бет. Қолжазбаның басқы бетінде: «Жамбыл мен Сарыбастың айтысы 1895 жылы Алматы қаласында Қожамберлі (Қыбырай руы) болыстың үйінде өткен», ал соңғы бетінде «осымен бітті, 1927 жыл» деп жазылған. Бұл дерекке сүйенсек, айтыс мәтіні 1927 жылы жазылған. Алайда айтыс мәтінін қайдан, қашан, кімнің айтуынан жазып алғандығы туралы мәлімет көрсетілмеген.

Қағысып отырған екі ақын тарихи аңызды, шежірені жырлау арқылы әдебиетіміздің, тарихымыздың тереңінен сыр шертеді. Жамбылдың Сарбаспен айтысындағы Домалақ ана шежіресімен қатар Адам атадан бергі шежіре де жырланады. Бұған дәлел – Қостанай облысы, Семиозерск ауданы, Целинный совхозынан шыққан Жайлаубайұлы Бұзаубай жыршының «Ұлы жүз Бәйдібек би» шежіресі. Жыршы жастайынан сөз өнеріне әуес болып, тойда ән салып, ақындар айтысына қатысып, «ақын Бұзаубай» атанған. Өлеңнің қолжазбасы Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қорында (Орталық ғылыми кітапхана; 1757) «Қазақ шежіресі» деген бумада сақтаулы. Жырды 1953-1973 жылдар аралығында араб әрпінде, төрт қалың дәптерге түсірген. Жыр отыз бес бөлімнен тұрады.

Жырда XV ғасырдан бастап, XIX ғасырға дейінгі қазақтың тарихи шежіресі баяндалады. Сонымен қатар Аяз би, Қарашаш туралы аңыздарды және Бәйдібектің

ұрпақтарын да сөз етеді. Сондай-ақ Домалақ ана туралы аңыздарды Жамбыл Жабаевтан алғанын, біраз мәліметтерді көне кітаптар мен қолжазба мұралардан алып отырғанын да айта кетеді:

Бұрынғыдан естіген
Ата жайы ел сөзі.
Домалақтай ененің
Бізге дастан әркезі.

«Ата жайын ұқпастан
Құр мақтанға жармасқан,
Сен Дулаттың бір ері
Кіргіздім әкеп аймаққа».

Жамбыл атам бір сөзі
Тарихты теріп жинаған.
Шыбын жанды қинаған,
Артындағы мен көзі –
Бұзаубай Жайлаубайұлы.

Осы тұрғыда жыршы негізінен Адам ата Хауа ана мен Пайғамбарлар өміріне қатысты аңыз-әңгімелерді, «Қиссаул әнбия», «Тәурат», «Інжіл», «Құран», «Оғызнама» т.б. тарихи, діни кітаптарды молынан пайдаланғандығын аңғаруға болады.

«Жамбыл мен Сарбас» айтысының қолжазбасында шимайланған беттер көптеп кездеседі. Аталған айтыс алғашқы рет 1940 жылы латын әрпінде шыққан жинаққа қысқартылып берілген, яғни шимайланған беттері енбеген (Жамбыл шығармалары, 1940). Жинақтағы мәтінді қолжазбамен салыстырып, текстологиялық жұмыс жасау барысында араб әрпінен кириллицаға түсіргенде кей сөйлемдердің дұрыс аударылмағандығы және ұйқастардың, ондағы буын сандарының өзгерістерін бір жүйеге келтіріп, көркемдеп редакциялағаны байқалды.

Сонымен қатар, қолжазба қорларында Жамбылдың Айкүміс ақынмен, Бақтыбай ақынмен танысуы, Сары ақынмен қағысуы, Майкөтпен дидарласуы, Жамбылдың Шыбыл шалға айтқаны, Жамбыл мен Бөлтiрiк айтысы, Жамбыл мен Құлмамбет айтысының екі нұсқасы (С.Сейфуллин жариялаған нұсқа, Ү.Кәрібаев жеткізген нұсқа), Досмағамбетпен айтыстары да кездеседі.

«Жамбыл мен Құлмамбет» айтысының алғашқы нұсқасын 1931 жылы С.Сейфуллиннің дайындауымен «Қазақтың ескі әдебиет нұсқалары» атты еңбекте жарияланған. Бірақ бұл айтыс нұсқасы Ж.Жабаевтың 1940, 1946, 1955, 1957, 1982, 1996 жылдары шыққан шығармалар жинақтарына енбеген. Ал, Ү.Кәрібаев жеткізген нұсқасы үш дәптерден тұрады. Біріншісі: «Сұлубике мен Зейнептің айтысы», екіншісі: С.Керімбековтың айтуынан жазып алынған «Саяділ ақынның өзінің әйелімен, қызымен айтысы», үшінші дәптерде: «Жамбыл мен Құлмамбеттің айтысы» сақталған (ОҒК: Қ.317, 3-дәптер). Бұл екі нұсқаның ұқсастығы екі адамға телінуі. 1940 жылы «Қазақ көркем әдебиет» баспасынан латын әрпінде шыққан жинақта «1881 жылы

қалың Албан жерінде үлкен жиын той болады. Жиынға Жетісу бойының дәмелі ақындарымен бірге Жетісумен іргелес Найман, Матай, Тобықты, Сыбан елдерінен де көп ақындар келеді. Бұл айтыста Құлмамбеттің жасы елудің ішінде екен, жиындағы ақындардың тоғызын жеңіп, Жамбылдан жеңіліп қалады. Сонда Жамбыл айтысып, ақындық даңқын шығарады. Осыдан бастап Құлмамбеттің айыстан беті қайта береді екен» деп жазылған. Және айтыс мәтінін қорға алғаш әкелген С.Керімбеков деп көрсеткен.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған қолжазба қорларында Жамбылдың Айкүміс, Бақтыбай, Бөлектің қызымен, Сары ақынмен, Шыбыл, Бөлтірік, Балық, Молда Бағыш, Тоқтағұл, Шашубай, Нұрилла ақындармен айтысқан айтыстарының қолжазбалары кездесті. Қолжазба мәтіндерін әр жылда жарыққа шыққан Ж.Жабаевтың шығармалар жинағымен (1940, 1946, 1955, 1957, 1982, 1996) салыстыру, текстологиялық жұмыстарын атқару барысында сөздер мен сөйлемдердің орны ауысып кеткендігі, кей шумақтардың түсіп қалғандығы, кей сөздердің дұрыс оқылмағандығы анықталды.

Кеңестік идеологияға қаншама қайшы келгенмен, айтыс, шежірешілік дәстүр, аңыз-әңгімелер, т.б. жанрлар рухани мұраларымыздың өзге де түрлері сияқты өз жалғасын тауып, жиналып отырды. Себебі бұл құнды жәдігер ата-бабалар аманаттап кеткен тұтас бір ұлттың өмір жолы, сан ғасырлық тарихнамасы (Saltakova, 2021). Бірақ қырағы саясат ұлттық мұраларымыздың жариялануына, зерттелуіне қарсы болды. Әлі де жарыққа шықпаған, зерттеуге алынбаған айтыс жанры қолжазба қорларында сақтаулы.

Қай дәуірде болмасын айтыстың ішкі мазмұны сол қоғамдағы халықтың тұрмыс-тіршілігіне, саяси-әлеуметтік жағдайына, кемшіліктері мен жетістіктеріне байланысты өрбіп, көркемдігі жағынан биік белестерге көтерілді. Сөйтіп, әдебиет тарихында дәстүрлі сөз өнерінің жалғасы ретінде жазылып қалды және халқымызбен мәңгі бірге жасай беретініне ешкімнің де күмәні жоқ (Әлбеков, 2012).

Қорытынды. Айтыс – әдебиет тарихы мен өнерде орны айрықша жанр әрі қазақ халқында мейрамдарда, той-думанда, шілдехана, бесік тойларда сөзжарыс түрінде өткізілетін дәстүр. Айтыстың қай түрін алсақ та суырыпсалмалықты, ұтқырлықты, алғырлықты талап етеді. Айтыстың өзгешелігі – әзіл-қалжыңға, юмор мен сатираға сүйене отырып елдің мұңын, тұрмыстық жайын, әдет-ғұрыпын, ел ішіндегі әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздік сияқты мәселелерді қозғай отырып, қарсыласын ұтымды дәлелмен тізе бүктіру арқылы өз мерейін арттыру. Мұны Жетісу өңірінің айтыскер ақындарының шығармаларын зерттеп, талдау нәтижесінде байқадық. Жоғарыда аты аталған кей айтыскер ақындардың шығармалары әлі де болса ел арасынан жиналып, қолжазба қорларына тапсырылып жатқаны жиі кездеседі. Зерттеу барысында бұрыннан белгілі айтыс жырларының ғылыми айналымға түспеген жаңа нұсқалары болып табылатыны да таңданарлық құбылыс.

Айтыс жанрының қолжазба нұсқаларының жиналу тарихы ХІХ ғасырдан басталып, бүгінгі күнге дейін жалғасуда. Оның даму, шығу тегін зерттеу және жинау, ғылыми жүйелеу жұмыстары әлі де жалғасын табары сөзсіз.

Зерттеу жұмысы (AP08855741) «Қазақстанның қолжазба мұрасын ұлттың «Рухани жаңғыру» парадигмасы ретінде тану: жинау, сақтау, цифрландыру, жүйелеу, электронды каталогтау, жариялау және зерттеу» жобасы аясында жазылды.

Мурсалимова Н.М.¹, Сманова Е.А.²

*Института литературы и искусства имени М.О.Ауэзова,
Алматы, Казахстан*

e-mail: m_nasihath@mail.ru, e_smanova@mail.ru

ORCID: 0000-0003-4875-9684, 0000-0001-6055-787X

История сбора айтыс состязания акынов Жетысу (на основе материалов рукописей)

Резюме. Одним из литературных достояний казахского народа, которое передает последующим поколениям его многовековую культуру и литературу, знакомит с бытом, традициями и обычаями народа, является жанр айтыса.

В статье рассказывается о сборе данных и изучении образцов айтысов, которые хранятся в рукописном фонде Института литературы и искусства им. М. Ауэзова. В данном фонде хранятся образцы айтысов между знаменитыми поэтами, а именно: «Суюнбай и Арыстанбек», «айтыс между Катаганом и Сарбасом», «Девушки Озипы из рода Аргынов и акынов: Кожы и Сарбаса, Кулманбета, Суюмбая», «айтыс Жамбыла и Сарбаса», «Тогжан и девушки из рода Адай», Сарбас Майкотулы – известный акын-жырау Семиречья, судья и оратор Кабан (Каблisa) Асанулы, последователь Суюмбая, Майкот, Кульмамбет, Бактыбай, Жамбыл, Оракбай, Болтирик, Тилемис и др. Кроме того, во время айтыса поднимались гражданско-патриотические, духовно-нравственные вопросы, проблемы социального неравенства, рассказывалось о жизни того времени, акыны также пели о родословной истории, легенды, тем самым раскрывали характер соперника-акына.

Ключевые слова. рукопись, текстология, текст, фольклор, жанр, айтыс, генеалогия, легенда.

Mursalimova N.M.¹, Smanova E.A.²

*Institute of Literature and Art named after M.O. Auezov,
Almaty, Kazakhstan*

e-mail: m_nasihath@mail.ru, e_smanova@mail.ru

ORCID: 0000-0003-4875-9684, 0000-0001-6055-787X

History of the aitys collection by Zhetysu akyns (based on the manuscript)

Abstract. One of the literary assets of Kazakh people that passes centuries-old culture and literature, introduces the life, traditions and customs of the nation through generations – are the aitys poems.

This article tells about the work on collection of data, study of aitys samples which are stored in the manuscript fund of the Institute of Literature and Art named after M. Auezov. This fund contains samples of aitys held between famous akyns (poets), and namely: «Suyunbay and Arystanbek», «Aitys between Kataghan and Sarbas», «Akyn girl Ozipa of Argyn tribe and akyn Kozha and Sarbas, Kulmanbet, Suyumbay», «Aitys between Zhambyl and Sarbas», «Togzhan and a girl of Adai tribe», Sarbas Maykotuly – a famous akyn-zhyrau from Zhetysu, the judge and orator Kaban (Kablisa) Asanuly, a follower of Suyunbai, Maykot, Kulmambet, Baktybai, Zhambyl, Orakbai, Boltirik, Tilemis and others. In addition, during the aitys competition the poets raised issues of civil-patriotic, spiritual and moral, the problems of social inequality, they told about the life of that time, as well as genealogy stories, legends in order to reveal character and views of the opponent.

Keywords. manuscript, textology, text, folklore, genre, aitys, genealogy, legend

Информация об авторах:

Мурсалимова Насихат Мазикеновна, научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О.Ауэзова, Алматы, Казахстан, e-mail: m_nasihath@mail.ru, Orcid: 0000-0003-4875-9684

Сманова Елмира Айтбаевна, научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О.Ауэзова, Алматы, Казахстан, e-mail: e_smanova@mail.ru ORCID: 0000-0001-6055-787X

Әдебиеттер:

- Әлбеков Т. Жетісу ақындары. Зерттеулер. – Алматы: Әдебиет және өнер институты, 2012. – Б.220. (қазақ)
- Жамбыл шығармалары.– Алматы, 1940. – Т.І. – Б.435. (латын)
- Жармұхамедұлы М. Айтыс өлеңдерінің арғы тегі мен дамуы. – Алматы: Мұратас, 2001. – Б.293. (қазақ)
- Қазақ әдебиетінің тарихы. – Т.1: Қазақ фольклорының тарихы. – Алматы, 2008. – Б.812. (қазақ)
- Қасқабасов С. Жаназық. Әр жылғы зерттеулер. Астана: Аударма, 2002. – Б.584. (қазақ)
- Нұрманов Б., Кішкенбаева Ж. An investigation of aitys and the poems on pandemic in kazakhstan during the pandemic (Covid-19) // Milli Folklor, 129 (2021). pp. 98-110. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=129&Sayfa=100> (түрік)
- Saltakova Zh., Onal M.N., Albekov T.K. Türk Halklarının Şecerecilik Geleneği ya da Milli Bellek. – Milli Folklor, 130 (Yaz, 2021). p.21-30. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=130&Sayfa=23> (түрік)
- Т.Е.Қыдыр. Некоторые проблемы по изучению наследия Ясави. // Керуен 3 (72), 2021. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.3-03> (каз.)
- (<https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2021/11/01/turik-zhierindie-khalyk-aralyk-aitys-otti-1727445>) (қазақ)

Литература:

- Әлбеков Т. Поэты Жетысу. Монография. – Алматы, 2012. – стр.220. (каз)
- Произведения Жамбыла. – Т.І. – Алматы, 1940. – Стр.435. (латинский)
- Жармұхамедұлы М. Пути развития айтыса. – Алматы: Муратас, 2001. – Б.293. (каз)
- История казахской литературы. – Т.1: История казахского фольклора. – Алматы, 2008. – Б.812. (каз)
- Қасқабасов С. Жаназық. Әр жылғы зерттеулер. Астана: Аударма, 2002. – Б.584. (каз)
- Нұрманов Б., Кішкенбаева Ж. (2021). An investigation of aitys and the poems on pandemic in kazakhstan during the pandemic (Covid-19) // Milli Folklor, 129 (2021). pp. 98-110. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=129&Sayfa=100> (тур)
- Saltakova Zh., Onal M.N., Albekov T.K. Türk Halklarının Şecerecilik Geleneği ya da Milli Bellek. – Milli Folklor, 130 (Yaz, 2021). p.21-30. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=130&Sayfa=23> (тур)
- Т.Е.Қыдыр. Иасауи мұрасын зерттеудегі кейбір мәселелер. /Керуен 3 (72), 2021. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.3-03> (каз)
- (<https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2021/11/01/turik-zhierindie-khalyk-aralyk-aitys-otti-1727445>) (каз)

References:

- Albekov T. Jetisu aqyndary. Monografiya. Almaty, 2012. – P.220. (in kaz)
- Jambyl şığarmaları. – T.I. – Almaty, 1940. – P.435. (in lat)
- Jarmuhamedly M. Aytis ölenderiniñ arğı teginen damuvı. Almaty: Murattas, 2001. – P.293. (in kaz)
- Qazaq adabiyetiniñ tariyhı. – T.1: Qazaq föklorynyñ tarihy. – Almaty: Kazakparat. – 2008. – Б.812. (in kaz)
- Qaskabasov S. Janazyq. Astana: Audarma, 2002. – Б.584. (in kaz)
- Nurimanov B. and Kishkenbayeva Zh. (2021). An investigation of aitys and the poems on pandemic in kazakhstan during the pandemic (Covid-19) // Milli Folklor, 129 (2021). pp. 98-110. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=129&Sayfa=100> (in tur)
- Saltakova Zh., Onal M.N., Albekov T.K. Türk Halklarının Şecerecilik Geleneği ya da Milli Bellek. – Milli Folklor, 130 (Yaz, 2021). p.21-30. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=130&Sayfa=23> (in tur.)
- T.Y. Kyydyr. Some problems in the study of Yassawi heritage. /Keruen 3 (72), 2021. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.3-03> (in kaz.)
- (<https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2021/11/01/turik-zhierindie-khalyk-aralyk-aitys-otti-1727445>) (in kaz)

Журнал 24.03.2005 жылы
Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінде тіркелген.
Бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы куәлік N 5844-Ж.

Журнал зарегистрирован 24.03.2005 года
в Комитете информации и архива Министерства культуры,
информации и спорта Республики Казахстан.
Свидетельство №5844-Ж по регистрации средства массовой информации

The journal was registered on March 24, 2005
in the Information and Archives Committee of the Ministry of Culture,
Information and Sports of the Republic of Kazakhstan.
Certificate No. 5844-Ж for registration of mass media

Дизайн және беттеу: **Ж. Рахметова**

Басуға 23.06.2022 ж. қол қойылды.
Көлемі 70x100½. Офсеттік басылым.
19,81 баспа табақ. Таралымы 500 дана.